

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОМПОЗИТОРСЬКО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті схарактеризовано компонентну структуру композиторсько-виконавської діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, у якій виявляється унікальність і цілісність особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, визначено поняття «авторська спроможність» як системоутворювальний чинник композиторсько-виконавської діяльності майбутнього вчителя і професійно значущої особистісної якості, що констатує найвищий рівень творчого розвитку особистості, її сутнісних сил, художнього мислення й підкреслює значущість особистості майбутнього фахівця-музиканта як цілісності.

Ключові слова: *композиторсько-виконавська діяльність, художнє мислення, емпатія, рефлексія, авторська спроможність, особистість майбутнього вчителя музичного мистецтва.*

На сучасному етапі глобалізації у прискореному темпоритмі науково-технічного прогресу особливої значущості набуває проблема творчої особистості і творчої діяльності. Суспільство все більш потребує вільних, творчих, креативних спеціалістів-особистостей, самостійних у прийнятті рішень та їх реалізації, здатних до самоперебудови й саморозвитку, практичної і результативної спрямованості, а не просто сумлінних виконавців. А головне, здатних спрямувати свій творчий потенціал у педагогічне русло, на розвиток творчих можливостей учнів, їх реакцію на новизну, сприяння переживанню емоцій, настроїв, творчому піднесенню, динамізму, гнучкості мислення, сенсорної «відкритості».

Постановка проблеми. У процесі творчо-виконавської діяльності реалізується особистісна креативність студента, яка, з одного боку, як суб'єктивна детермінанта творчості є її мотиваційною основою, а з іншого, – як об'єктивна детермінанта творчості розвивається й формується відповідно до особливостей та умов здійснення цієї діяльності, поступово досягаючи власної

духовної вершини майбутнім учителем музичного мистецтва. Тому важливо знайти способи розкриття творчого потенціалу майбутнього вчителя, «розбудити» потребу і знайти способи реалізації цієї потреби в самовираженні. Здійснити це цілком можливо на основі пошуку музично-творчих рішень і їх матеріалізації в «композиторстві» як ключовому виді діяльності у творчій самореалізації і самовираженні. Така спрямованість на композиторсько-виконавську діяльність змінює позицію майбутнього вчителя не тільки як виконавця (інструменталіста, вокаліста, диригента), а й посилює його роль як учителя-композитора, вчителя-творця, розвиває потенційно-творче мислення, сприяє його прагненню до самовдосконалення, розвитку професійних якостей, бажанню виконати й оприлюднити власні твори.

Мета статті – розкрити психологічні аспекти композиторсько-виконавської діяльності, що уможливить проектування подальшої програми з формування потрібних якостей у майбутніх фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій. Психологи твердять, що художня творчість, а отже, і композиторсько-виконавська, – це й досі незвідане, «психологічно таємниче явище» [2, с. 26]. Складну композиторсько-виконавську творчість супроводжують індивідуально-особистісні характеристики митця, який «бачить світ інакше, розкриває приховану сутність речей, рефлексує явища, яких не помічають інші люди, ... проникає в глибини своєї душі, щоб відкрити людям свої думки і переживання» [2, с. 26].

У праці Є. Ільїна «Психологія творчості, креативності, обдарованості» творчі особистості визначаються як рушійна сила людства [5, с. 7]. Вияв таких особистостей є важливим завданням філософії, психології, педагогіки.

Творчий процес, зазначає К. Роджерс, є нашою життєвою енергією, сенсом існування. Перекрити цей процес – «означає викликати хворобу як на рівні окремого індивіда, так і на рівні культури загалом» [5, с. 10]. Творчий вияв заперечує догму або форму, підготовлену заздалегідь. «Творчість» – це трансформувальна сила, що спричиняє позитивну самооцінку й забезпечує саморух індивіда у своєму розвитку. Творчість – це процес, який приводить до створення певного продукту. Таким продуктом

може бути вірш, малюнок, музичний твір, танець, а також взаємини між людьми. Тому, говорить Є. Ільїн, творчість – це процес, який нагадує «джерело, що хлюпотить». Творчість – це частина всього нашого ества, нашого тіла, нашого розуму, емоцій і духу [5, с. 165].

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджуваного феномена в теорії та практиці музичної освіти минулого (Б. Асаф'єв, З. Кодаї, М. Леонтович, К. Стеценко, Б. Яворський та ін.), сучасного (О. Костюк, Г. Падалка, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.), розкриття окремих напрямів композиторсько-виконавської творчості в різних видах музичної діяльності (Т. Бондаренко, С. Горбенко, Е. Брилін, А. Душний та ін.), розуміння композиторсько-виконавської діяльності як педагогічної проблеми, вивчення художньої інтерпретації як особливої духовно-практичної діяльності (О. Бодіна, Л. Виготський, Є. Гуренко, С. Фейнберг, Н. Корихалова, В. Медушевський, Є. Назайкінський, С. Раппопорт, С. Рубінштейн, А. Сохор, Б. Теплов, Н. Яранцева та ін.) спричинило необхідність розкриття її компонентів, психолого-педагогічних особливостей і структури в єдності таких блоків: ціннісно-орієнтаційного, інтеграційно-операційного, рефлексивно-оцінного. Спираючись на систему художньо-інтерпретаційного процесу, запропоновану Є. Гуренко [4, с. 85], зауважимо, що виокремлення цих блоків є умовним, оскільки процес композиторсько-виконавської діяльності є складним, інтегративним, у ньому діалектично взаємодіють інтелектуально-розумові, емоційно-почуттєві реакції, аналітико-синтетична й індивідуально-образна діяльність свідомості. Автор, використовуючи єдину об'єктивну основу – навколишній світ, життя в усій його складності та багатогранності, пізнаючи об'єктивну реальність, не обмежений у пошуках життєвого матеріалу, вільний у виборі тем майбутнього твору, індивідуально планує процес творення, добирає такий тематичний матеріал, що найбільш розкриває його внутрішній світ і світоглядну позицію.

Схильність до мотивованої композиторсько-виконавської діяльності зумовлена наявністю індивідуальних здібностей, здатностей і властивостей особистості, котрі розкривають специфіку і зміст цієї діяльності більш повно й глибоко, а отже, й

особистість автора. Інтерес, захоплення і схильність, що виникли, є потребою самовираження особистості в цій діяльності й складають перший блок композиторсько-виконавського процесу – ціннісно-орієнтаційний.

Основною спонукою до творчості є внутрішня потреба автора (композитора) надати реального життя художнім образам, що живуть в уяві та утримуються пам'яттю. Потреба зосереджує на собі, породжує творчу наснагу. Тому метою формувального процесу в композиторсько-виконавській діяльності є закріплення цієї потреби, ставлення у їх найбільш повному, цілісному, художньо-переконливому виявленні. Внутрішня правда художніх образів, що живуть у свідомості автора, дає можливість поглиблювати, вдосконалювати, наповнювати їх новими рисами життєвості, внутрішньої досконалості й завершеності, є джерелом творчої наснаги, спонукає на подальшу творчо-виконавську діяльність.

Другий блок композиторсько-виконавської діяльності – інтеграційно-операційний – містить творчі дії та активну участь особистості як суб'єкта творчості в композиторсько-виконавській діяльності, передбачає практичне втілення художнього задуму. Повноцінне творення відбувається тоді, коли композитор-виконавець розкриває не тільки загальні риси образного змісту і форми, а й своєрідне, неповторно індивідуальне авторське втілення, вступає в діалог із самим собою. Такий складний процес творення й осягнення змістової форми передбачає мобілізацію різноманітних знань (загальнохудожніх, музично-теоретичних, музично-історичних тощо) і вмінь (художньо-інтерпретаційних), які уможливають вияви власних почуттів і переживань, що є «надпредметним» результатом композиторсько-виконавської діяльності. Цей процес передбачає оригінальні вияви особистісних художніх вражень, емоційне забарвлення, індивідуально-неповторні, суб'єктивно-асоціативні уявлення.

Провідними компонентами композиторсько-виконавської діяльності є пізнання, логічне мислення, переживання, інтуїтивне осягнення змісту художніх образів, уява, душевно-емоційна і практично-діяльнісна сфери особистості, що «завжди детерміно-

вані її внутрішнім духовним світом, діалогом із самим собою, актуалізацією світоглядних цінностей» [8, с. 119].

Художнє пізнання – це розуміння смисло-образів, які підносяться і над звичайними образами, і над поняттями в осягненні різних аспектів буття і спів-буття з іншими, це шлях до духовних вимірів у злагоді розуму, волі й почуттів.

У сфері мистецької освіти пізнання інтерпретується як узагальнення, як процес і результат усвідомлення значень, притаманних мистецтву, як феномен образного відображення дійсності, взаємодія суб'єкта (учня) і об'єкта (художнього твору), спрямована на усвідомлення змісту і форм художніх образів, на досягнення нового знання щодо мистецтва [8, с. 88].

Мислення є основою композиторсько-виконавського процесу і спирається на пізнання й розуміння «інтонаційного словника» епохи, її художньо-стильових особливостей, що не може відбуватися без пізнання й розуміння навколишньої дійсності.

Аналітико-синтетична діяльність свідомості автора зумовлює виникнення емоцій, що завжди супроводжують творчу дію, впливають і стимулюють продуктивність когнітивно-розумового процесу, поступово набувають осмисленості й концентрованості, містять значні інтелектуальні потенції й виконують пізнавальні функції, є «глибокодумними» (Б. Теплов) і «розумними» (Л. Виготський). Саме емоції істотно доповнюють інтелект людини при творчому розв'язанні проблеми. Без емоційної напруги неможливе осяяння ідеєю (еврика) розв'язання проблеми й неможливий спад творчої напруги учня та одержання ним задоволення у вигляді катарсису. Вказуючи значення емоцій і почуттів у процесі художньої творчості, Л. Виготський у відомій науковій праці «Психологія мистецтва» зазначає, що всіляке почуття, всіляка емоція прагне втілитись у певні образи, що відповідають цьому почуттю [3].

Раціонально-інтелектуальні й емоційно-мисленнєві процеси передбачають проектувальні підходи, постановку мети, її інтелектуальне обґрунтування, осмислення творчого завдання й активізують процес творчості. Внаслідок такої складної творчої взаємодії емоційно-інтелектуальних процесів, асоціативно-образного мислення, вмінь знаходити різні зв'язки в цілісному худож-

ньому об'єкті стає можливим процес співпереживання, проникнення, інтеріоризація художнього змісту, повноцінне художньо-діалогове спілкування як у процесі безпосередньої художньої комунікації, так і на посткомунікативному етапі, що передбачає внутрішній діалог автора зі своїм внутрішнім «Я» (М. Каган) [6].

Процес власного творення, сприймання і розуміння художніх творів учені тлумачать як «діалог», адже автор, як взаємодійна сторона художнього діалогу, постає у свідомості інтерпретатора зі своєю художньо-сисловою позицією, що спричиняє внутрішній діалог інтерпретатора (діалог між внутрішнім світом особистості й духовним «Я» музичного твору, образно-художньою моделлю). Чужі свідомості, зазначає М. Бахтін, не можна спостерігати, аналізувати, визначати як об'єкт, як предмети. З ними можна тільки діалогічно спілкуватися. Думати про них – означає говорити з ними.

У працях «Світ спілкування», «Мистецтво спілкування» М. Каган виокремлює таку форму художнього діалогу у процесі спілкування з музичними творами, як творча імпровізація (автор та співавтор-інтерпретатор, діалог яких спричиняється програмою музичного твору, «спільною темою»); взаємодія окремих партій в ансамблі, діалог виконавця і слухача [6].

Здатність вступати в художній діалог трансформує ціннісні орієнтації особистості, її інтереси, мотиви, смаки, розвиває потребу в художньому спілкуванні, обговоренні, оцінці, судженні, співпереживанні, що позитивно позначається на формуванні ціннісно-мотиваційної, емоційно-інтелектуальної і творчо-діяльній сфер особистості. Отже, зрозуміла відповідальність автора (студента) за «справжність» власного твору, його змістовність, відкритість, доступність, емоційність, комунікативність, надання можливості реципієнту вступити і здійснити діалог, зрозуміти й відтворити художній образ так, як його «бачить» і розуміє сам автор (студент).

В інтегративній духовно-практичній діяльності автора-інтерпретатора діалектично взаємодіють інтелектуальні та емоційні реакції, співпереживання, ідентифікація і співтворчість, що відзеркалюють динаміку емоційних реакцій від безпосередньо-чуттєвих виявів до вищих емоцій художньої насолоди. Саме в

такому творчому процесі здійснюється художньо-образне трактування музичного твору, стає можливим процес співпереживання, проникнення і «вживання» в художній образ, інтеріоризація художнього змісту, повноцінного діалогового спілкування. У процесі власного творення розвивається творче, художнє мислення, оскільки це перш за все створення нової реальності, адже художній твір народжується в уяві митця (композитора, художника, архітектора, драматурга, хореографа, режисера тощо) й водночас спрямовується до художньо-творчих обдаровань особистості, без яких неможливий процес композиторсько-виконавської творчості.

У композиторсько-виконавському процесі значна роль надається інтуїції як здатності усвідомлювати істину шляхом прямого її з'ясування, швидко і безпосередньо, поза доказами, минаючи обґрунтування. Виступаючи своєрідним процесом, що відрізняється від логічного мислення швидкістю, особливим «прорахунком», відсутністю зусиль і легкістю, інтуїція сприяє якісно новому наповненню процесу мисленнєвого і чуттєвого пізнання, впевненістю у доборі засобів музичної виразності, визначеності темпоритму, відчуття жанрово-стильових особливостей твору тощо. Видатний французький філософ А. Бергсон вважав, що пізнавальні можливості інтуїції невичерпні. Інтуїція – це безмежний творчий акт, у процесі якого вона (інтуїція) може «піднятися над інтелектом», але гармонії, злиття інтелектуальних та інтуїтивних можливостей людство ще не досягло [1, с. 30-31].

Провідну роль у процесі композиторсько-виконавської діяльності відіграють розвинуті уява та фантазія автора, що ґрунтуються на емоційно-почуттєвих процесах. Досліджуючи проблеми сутності уяви, психологи одним із механізмів її виникнення називають емпатію як своєрідний різновид уяви, оскільки в процесі емпатії людина «переносить» себе до думок, почуттів і дій іншого та структурує власне сприймання за цим зразком.

Емпатія як інтегральна характеристика особистості, зазначає О. Рудницька, тісно взаємодіє з креативністю суб'єкта художнього спілкування – його здатністю до творчого спілкування з мистецькими творами, до глибокого індивідуального бачення художнього світу, яке не вкладається в стереотипні рамки вже відомого й загальноприйнятого [9]. Емоційно-емпатійне співпе-

реживання автора-виконавця є показником володіння ним почуттєвою проникливістю, багатством асоціативно-образних уявлень, вміннями художньо мислити, розуміти організацію музичного матеріалу, виразний сенс інтонації.

Третій блок – рефлексивно-оцінний. Рефлексія – це осмислення й переживання особистістю досвіду власної діяльності, усвідомлення себе в контексті соціального життя, у контексті способу існування. Під рефлексією розуміють самоаналіз, інтроспекцію власної психіки, аналіз життєвих установок, цінностей, світоглядних установок тощо. До того ж її визначають як осмислення людиною себе як цілісної особистості, що сама реалізує і розвиває власну індивідуальність; як самостереження, котре спрямовує свідомість на відтворення в мовленні почуттів, що визначають ставлення особистості до себе.

Мистецька рефлексія, зазначає Г. Падалка, – це усвідомлення власних психічних станів і процесів у зіставленні з переживаннями, відтвореними в художньому образі, роздуми людини над власним життям, заглиблення у власні почуття у зв'язку зі змістом мистецького твору, у порівнянні об'єктивного змісту художніх образів із результатами самоаналізу власного внутрішнього життя. Слушною є теза вченої про те, що «догматичні сентенції мають поступитись місцем критичному осмисленню, впровадженню багатогранних вимірів оцінювання естетичних закономірностей у процес навчання» [7, с. 39], адже саме у процесі рефлексії відбувається зіставлення цінностей особистісного світу майбутніх фахівців із світоглядними установками, відтвореними в мистецтві.

Духовно-творча рефлексія, що виявляється у процесі композиторсько-виконавської діяльності майбутнього фахівця як його внутрішня психічна діяльність, спрямована на самопізнання й осмислення майбутнім учителем свого духовного світу, власних дій і станів, ролі й місця в педагогічній праці.

Кінцевою метою композиторсько-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва є не просто усвідомлення власного внутрішнього механізму виконання тих або інших дій, розуміння іншого, а й наповнення процесу рефлексії ціннісно-особистісним змістом. Важливе значення має емоційний аспект рефлексивної

діяльності, оскільки він запускає в дію мотиваційні механізми, інтелектуальний потенціал, залучає інтуїтивні процеси тощо. Ці сутнісні особливості творчо-рефлексивного ставлення знаходять конкретне вираження у створенні цілісної емоційно-художньої драматургії художнього образу, пошуку й реалізації шляхів і засобів художньо-діалогового спілкування, здатності до емоційно-естетичної ідентифікації власного «Я» з художнім образом.

Психолого-педагогічний аналіз процесу художньої творчості, внутрішніх механізмів сприйняття-інтерпретації, творення дає змогу констатувати, що у процесі композиторсько-виконавської діяльності формуються універсальні особистісні професійно значущі якості (логічне мислення, творча уява, асоціативність, креативність, здатність до емпатії і рефлексії, ціннісні орієнтації) та употужнюється духовно-творчий потенціал особистості.

Висновки. Отже, у процесі композиторсько-виконавської діяльності передбачається «вивести» майбутнього вчителя музичного мистецтва на такий рівень самосвідомості, де творче самовдосконалення в різних видах «композиторства» і творчо-виконавській діяльності стане природним у майбутнього фахівця. Це, у свою чергу, стимулює творчу активність, опосередковує формування внутрішніх мотивів і цінностей щодо своєї професії, творчості й значущості самого себе у цій діяльності, формує якісно нову професійно вагому якість майбутнього вчителя музичного мистецтва – авторську спроможність.

Список використаної літератури

1. Бергсон А. Творческая революция. Материя и память / А. Бергсон. – Минск : Харверст, 1999. – 408 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібн. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский ; под ред. М. Г. Ярошевского. – М. : Педагогика, 1987. – 345 с.
4. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации : философский анализ / Е. Г. Гуренко. – Новосибирск : Наука, 1982. – 256 с.
5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.
6. Каган М. С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Изд. Полит. лит., 1988. – 317 с.
7. Мильштейн Я. И. Мастерство музыканта-исполнителя / Я. И. Мильштейн. – М. : Сов. композитор, 1972. – 348 с.

8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика мистецьких дисциплін: [навч. посіб.] / Падалка Галина Микитівна. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібн. / Оксана Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 358 с.

Татьяна Стратан-Артышкова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОМПОЗИТОРСКО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

В статье охарактеризована компонентная структура композиторско-исполнительской деятельности будущего учителя музыкального искусства, в которой проявляется уникальность и целостность личности будущего учителя музыкального искусства, определено понятие «авторская состоятельность» как системнообразующий фактор композиторско-исполнительской деятельности будущего учителя и профессионально значимого личностного качества, что констатирует наивысший уровень творческого развития личности, ее сущностных сил, художественного мышления и подчеркивает значимость личности будущего специалиста-музыканта как целостности.

Ключевые слова: *композиторско-исполнительская деятельность, художественное мышление, эмпатия, рефлексия, авторская состоятельность, личность будущего учителя музыкального искусства.*

Tetiana Stratan-Artyshkova

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF COMPOSITION AND PERFORMANCE OF FUTURE TEACHER OF MUSIC

The article characterizes the component structure of music and performance practice of a musical art would-be-teacher, determines the notion of “author’s ability” as a system-making cause of music and performance practice of a future teacher and professionally meaningful personal feature, which denotes the highest level of a personal artistic development, its core power, artistic intellection and emphasizes the meaningful of a would-be-teacher personality of a musician as continuity. The psychological analysis of music and performance process, its entire mechanisms states that the interrelation of the highest intellectual value and meaningful power of personality realizes in process of its activity, personal features are reviling, making current, developing, the artistic mind, emotionality, artistic vision, empathy, creativity, freedom, self-analysis is mastering, artistic and interpretational abilities are improving. The structure and functional analysis of entire components of music and performance work states that the involving of a music art would-be-teachers in their own mature work defines entirety, uniqueness of a future teacher personality, emphasizes that music and performance activity of musical art future teachers states on a higher level availability of complex integral personal professionally meaningful features, which reflect subjectivity of a future teacher, his ideology positions and value orientations, personal and professional focus, formation of a positive self-concept, ability to act, create, to be independent and responsible in action, it means, that the entity of music and performance work of a future professional consists not in

absolutization of obtaining process of academic knowledge and learning artistic and interpretational abilities, but in focusing the content of this action on development personal and artistic features of a future teacher personality as a subject of action, his ability to be performative, original and unique in his own creativity.

Keywords: *music and performance practice, artistic mind, empathy, reflection, author ability, personality of a musical art would-be-teacher.*

References

1. Bergson A. (1999) *Tvorcheskaya revolyutsiya. Materiya i pamyat* [Creative Evolution. Matter and Memory], Minsk, Harverst, 1408 p. (in Russian).
2. Beh I. D. (2012) *Osobystist v prostori duhovnogo rozvytku* [Personality in the area of spiritual development], Kiev, Akademydav., 256 p. (in Ukrainian).
3. Vygotskij, L. S. (1987) *Psihologija iskusstva* [Psychology of Art (Eds. M. Jaroshevskyj)], Moscow, Pedagogika, 344 p. (in Russian).
4. Gurenko E. G. (1982) *Problemyi hudozhestvennoy interpretatsii: filosofskiy analiz* [Problems of artistic interpretation: philosophical analysis], Novosibirsk, Nauka, 256 p. (in Russian).
5. Ilin E. P. (2009) *Psihologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti* [Psychology of creativity, creativity, talent], St. Petersburg, Piter, 448 p. (in Russian).
6. Kagan M. S. (1988) *Mir obshcheniya: problemyi mezhsobektnyih otnosheniy* [The world of communication: the problem of intersubjective relations], Moscow, Izdatelstvo politliteratury, 317 p. (in Russian).
7. Milshteyn Ya. I. (1972) *Masterstvo muzikanta-ispolnitelya* [The skill of the musician-performer], Moscow, Sov. kompozitor, 348 p. (in Russian).
8. Padalka G. M. (2008) *Pedagogika mystetstva: teoriia i metodyka mystetskyh dystsiplin* [Art Pedagogy: theory and methodology of artistic disciplines], Kyiv, Osvita Ukrainy, 274 p. (in Ukrainian).
9. Rudnytska, O. P. (2005) *Pedahohika: zahalna ta mystetska* [Pedagogy: general and art], Ternopil, Navch. knyha – Bohdan, 358 p. (in Ukrainian)

Одержано 23.11.2015 р.